

UDK 94(497.5)(044)"18"
929 Rački, F.:82-94
929 Strossmayer, J. J.:82-94
929 Leger, L.:82-94
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. 11. 2007.
Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2009.

IVAN PEDERIN
Sveučilište u Zadru
Odjel za njemački jezik i književnost
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

HRVATSKA U EUROPSKIM SAVEZIMA U PISMIMA FRANJE RAČKOGA I JOSIPA JURJA STROSSMAYERA LOUISU LEGERU

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti otpočela je sa zamjenom publikacija s Institut de France 1869., nakon priznanja Hrvatske kao Kraljevine Hrvatske-Slavonije, poslije gotovo jednog stoljeća polemike s Mađarskom koja je smatrala da je Hrvatska *Pars adnexa*, a ne *regnum socium Sacrae coronae*. Tada je Franjo Rački kao predsjednik Akademije otpočeo dopisivanje s francuskim slavistom Louisom Legerom zbog zamjene publikacija; a Rački mu je preporučio i da nešto napiše o Hrvatskoj i o publikacijama Akademije. Rački je vidio srdačni savez između Francuske s jedne strane te Češke i Hrvatske s druge, što je bila posljedica ujedinjenja Njemačke, koje je izazvalo strah kod Račkoga i kod Josipa Jurja Strossmayera. Rački je bio povjesnik, Strossmayer političar, a obojica su preporučala Legeru stvaranje političkog saveza i fronte za zaštitu od bojovnoga njemačkog i mađarskog nacionalizma.

KLJUČNE RIJEČI: *Franjo Rački, Josip Juraj Strossmayer, Louis Leger, povijest*

Dopisivanje Franje Račkoga i Louisa Legera počinje 1869. u godini vrlo važnoj za hrvatsku povijest, književnost, znanost i diplomaciju. God. 1868. sklopljena je Nagodba s Mađarskom kojom je okončana gotovo stoljetna raspra je li Hrvatska *pars adnexa* ili *Regnum socium sacrae coronae* tako što je Hrvatska – Slavonija priznata kao kraljevina pa je Franjo Josip uzeo sada u svoj naslov kralj Bohemije, Mađarske, Hrvatske – Slavonije i Dalmacije što je dotada bilo sporno pa se u naslovu Habsburgovaca nekiput čita da su kraljevi Hrvatske, a nekiput ne. Kraljevina Hrvatska – Slavonija dobila je sada (ograničeni) državni suverenitet i to unutarnje poslove, upravu, sudstvo, znanost, kulturu, školstvo. Ivan Mažuranić će kao ban reorganizirati i modernizirati Hrvatsku po nacrtu koji je ranije izradio u Beču.¹

¹ Ivan Pederin, "Politička djelatnost Ivana Mažuranića 1860-ih godina u Beču", *Hrvatska obzorja*, 4, br. 3, 1996, str. 604-612.

Sad imamo svoj proračunski novac, pa se organizira suvremeni znanstveni nacionalni aparat, god. 1869. pokrenut je *Vienac* kao najvažnije poduzeće u svih pet stoljeća hrvatske književnosti, Rački je bio među pokretačima, osniva se Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti koja se po Mažuranićevom savjetu nazvala jugoslavenskom da Srbi ne bi u Beogradu osnovali akademiju u koju bi se po Mažuranićevom mišljenju uvukli svećenici. God. 1874. osnovano je i Sveučilište Franje Josipa u Zagrebu.

Franjo Rački je uz neke druge prihvatio zadaću da se brine o slici Hrvatske i njezine kulture u inozemstvu.² Ta je slika do tada bila manjkava, puna grešaka, pa i tendencioznih iskrivljavanja, a teško da je moglo biti drugačije ako smo imali samo rudimente državnosti, a uopće nismo imali diplomaciju, koja je bila u carevim rukama, a vodio ju je Metternich.³ Iz Kraljevine Dalmacije krenula je ekspanzija na jugoistok preko Crne Gore i Albanije koju su vodili hrvatski generali, diplomati i obavještajci, pa je Dalmacija time postala vanjskopolitičko težište Carevine pod čijom se krunom ili upravom poslije oslobođenja Bosne i uspostave protektorata nad Srbijom⁴ i Crnom Gorom 1872., odnosno 1881., našlo mnogo više Slavena nego prije Napoleonskih ratova. Samim tim su hrvatska povijest i povijest književnosti postale važnije.

Louis Leger (1843-1923), koji se dopisivao s Franjom Račkim, osnivač je slavistike u Francuskoj. Predavao je slavistiku na Institut des Langues Orientales na Sorboni i u College de France. Bio je naklonjen Slavenima: pisao je pored ostaloga mnoge putopise po južnoslavenskim zemljama.⁵ Franjo Rački slao je Legeru knjige po kojima će on predavati, davao mu razna obavještenja, molio ga da o hrvatskim publikacijama piše osvrtu u francuskim časopisima. Brinuo se jednom riječju o stvaranju slike Hrvatske i Hrvata u Francuskoj. On je tu i tamo polemizirao s nekim mišljenjima njemačkih znanstvenika o Hrvatskoj, ispravljao njihove netočnosti. Strossmayer je Legera pretplatio na *Vienac*. I Leger je njemu slao neke novine, on je primljen u članstvo onda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, o njemu su se često pojavljivale vijesti u *Viencu*.⁶ Tu se ostvarivalo načelo *Vienca* da hrvatsku književnost valja orijentirati prema francuskoj i ruskoj. U tom smislu Leger je postao vrlo zanimljiv za *Vienčev* krug, a *Vienac* je tražio mjesto Hrvatskoj u europskoj znanosti i kulturi s obzirom da je Hrvatska napokon priznata kao kraljevina, a to je značio (ograničen) državni suverenitet u okvirima habsburške zajednice naroda.

Leger je po prvi put došao u Prag 1864. Bilo je to doba razvijenoga nacionalnog pokreta u Češkoj, doba liberalizacije Carskih Država, kako se Austrija u to doba nazivala u službenim spisima, ali i doba kad je internuntius pri Porti Anton Prokesch, tada još barun von Osten, istisnuo Francusku i Rusiju iz Porte pa se Napoleon III.

² Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga dvora*, I., MH, Zadar, 2005.

³ O slici Hrvatske u inozemstvu vidi: Ivan Pederin: *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*, Zagreb, 1991; "Hrvatska, osobito njezino primorje, te Hrvati i Balkan u njemačkoj lijepoj književnosti", *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, sv. 26, 1979, str. 121-170.; "K. Marx i F. Engels o pitanju panslavizma", u: *Historijski zbornik*, Zagreb, 35, 1982, str. 279-291.

⁴ Ivan Pederin, "Austrougarski prodor na Balkan – protektorat nad Srbijom 1879-1881", *Kolo*, 13, 2003, str. 130-146.

⁵ "Histoire de la Macédoine", <http://mecedoine-histoire.blagospot.com/2006/06/louis-leger-pour-la-mecedoine-leger.html>.

⁶ Drago Šimundža, *Francuska književnost u Viencu*, Split, 1993, str. 59, 79, 85, 92, 127, 136, 139.

osvetio kod Magente i Solferina (Pederin, 2005: 406). S njim je popularnost češke književnosti i kulture porasla u Parizu, o Parizu je pisao Jan Neruda, a prijevod njegove knjige favorizirao je Jules Verne, i ona je prevedena kao *Tableaux de la vie parisienne*. Louis Leger je promicao francuski angažman u Češkoj, bio je suosnivač *L'Alliance française* u Pragu (1886) uz koju se vezala češka frankofilija, a iz te frankofilije potekli su Ernest Denis,⁷ Tomaš Garrigue Masaryk i Edvard Beneš. Prvi francusko-češki rječnik tiskan je u Pragu 1863.⁸ *L'Alliance française* bila je kulturno oružje protiv njemačke ekspanzije, a vezivala se s češkim rodoljubljem. Nije bila "moda", već oblik emancipacije od isključivo njemačkog kulturnog utjecaja. Ona nije bila političko oružje jer bi to moglo dovesti do raspada Austro-Ugarske što bi ojačalo Njemačku. *L'Alliance française* je računala s francuskom kolonijom u Pragu, koja je bila vrlo jaka. Frankofonija je bila u Pragu udomljena u intelektualnim elitama, ne u visokom plemstvu kao inače u svoj Europi. Tu se spominju Masaryk, Vrchlicky, Čelakovski, Thomayer, direktor češkog kazališta u Pragu F. A. Subert, intendant toga kazališta Ladislav Pinkas i dr.⁹

Leger je inače predavao na Sorbonni, često je boravio u Pragu, bio je u Pragu obljubljen pa danas postoji u Pragu hotel njegova imena, i ova pisma našla su se u Literární arhiv Narodního muzea u Pragu. Bilo je to doba nakon što je Austrija izgurala Rusiju i Francusku s Visoke Porte. Napoleon III. osvetio se s Magnetom i Solferinom, Bismarck je pobijedio Austriju kod Kraljičina Graza, a Austrija je odmah iza toga s Nagodbom riješila mađarsko pitanje, Crna Gora postala je 1872. austro-ugarski protektorat, Srbija i Rumunjska 1881. Sklopljen je trojni savez s Njemačkom i Italijom, Bosna je oslobođena 1878. Prodor na jugoistok nastavljao se, a Bismarck je porazio Francusku 1870. i ujedinio Njemačku 1871. Nije li Francuska pokušavala kulturnim sredstvima djelovati protiv Beča u Zagrebu i Pragu? Uvjeti su postojali, a to je bilo nezadovoljstvo Nagodbom. Francuska je politički mnogo izgubila, ali francuska kultura i osobito književnost dominirat će Europom desetljećima. Kod Račkoga se zamjećuje strah od Prusa, a tako i kod Šenoe.¹⁰ Taj strah Zagreb dijeli s Češkom i on će rasti i kulminirati do Prvoga svjetskog rata.¹¹ Rački međutim ne doživljava Austro-Ugarsku kao njemačku državu. Poslije rata će se Čehoslovačka orijentirati vanjskopolitički prema Francuskoj. Iz ovih pisama vide se i teškoće kulturne orijentacije prema Francuskoj. Bilo je teško nabaviti knjige iz Francuske.¹² Pa ipak, Rački je u Slavenima, pa tako i Leger, vidio prirodne saveznike Francuske

⁷ Ovdje valja primijetiti da je Ernest Denis podržavao velikosrpski ekspanzionizam pa je napisao djelo *La Grande Serbie*, Paris, 1915.

⁸ Ambassade de France en Republique Tchèque, *La francophonie dans les relations franco-tchèques*, http://www.france.cz/article-imprim.php3?id_article=366.

⁹ Astrid Hofmanova, *L'Alliance française*, <http://archiv.radio.cz/francais/histoire/3-2-99.html>

¹⁰ Ivan Pederin, "August Šenoa u odnosu s austrijskom i njemačkom književnošću i političkom ideologijom", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice - VDG Jahrbuch*, 1996, str. 19-43.

¹¹ Tomaš Garrigue Masaryk, *Vasić - Forgach - Aehrenthal, Einiges Material zur Charakteristik unserer Diplomatie Mit 5 Faksimilen*, Prag, 1911.

Isti, *Borba za samoopredjeljenje*, Zagreb, 1920.

¹² Cenzura, a za njom nadzor nad tiskom dopuštali su ili zabranjivali uvoz neke knjige; slobodna trgovina knjigama nije postojala. (Ivan Pederin: "Odnos austrijske cenzure prema europskim književnostima, filozofiji, novinstvu i političkoj ideologiji", *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, sv. 32/II, 1984, str. 201-228.; "Austrijski propisi o tisku i nadzor nad dalmatinskim tiskom (1848-1863)", *Bibliotekarstvo*, Sarajevo, sv. 32, 1986, str. 106-116 i sv. 33, 1987, str. 62-71.) Zato je Leger slao u Zagreb knjige tamnim kanalima.

protiv njemačke ekspanzije poslije 1871. i o tome pisao u djelu *Le panslavisme et l'intérêt français* (1917).

Međutim, kod Račkoga se ističe njegova orijentacija prema bosanskim pitanjima, a Bosnu su oslobodili hrvatski generali. Ustanak je podigao i njim zapovijedao zadarski namjesnik domaršal barun Gavriilo Rodić, u Bosnu je 1878. umarširala c. k. vojska sastavljena od Hrvata koju su predvodili domaršali Josip Filipović, prodro u Bosnu kod Slavenskog Broda, i Stjepan Jovanović, prodro u Hercegovinu iz Imotskoga. Kasnije je bio namjesnik u Zadru. O pitanjima oko Bosne i Crne Gore djelovali su još okružni poglavar u Kotoru Mane pl. Budisavljević, konzuli u Skadru Aleksandar Vasić pa njegov nasljednik Linić i napokon Strossmayer. Nisu li nastojanja da se objave spisi o procesu Zrinskim i Frankopanima vezani s ovim nastojanjima?

Ovdje upada u oči da su hrvatsku politiku vodile dvije skupine. Jedna je politika bila stranačka politika, a to je bila politika Sabora, narodnjaka i učenjaka kakav je bio Rački. Ta politika završavala je na diskusijama i prijedlozima na koje se Dvor nije uvijek osvrtao, a nije ni morao jer je u Carevini suverenitet bio u osobi monarha, a ne u parlamentima. Druga je politika bila politika hrvatskih generala i obavještajaca u Dalmaciji, na koje se Dvor osvrtao jer je Carevina bila militaristička i policijska. Njihov je prijedlog bio prodor na jugoistok preko Dalmacije, Crne Gore i Albanije. Ta politika bila je sukladna politici narodnjaka i upravo Račkoga.¹³

Ova korespondencija prestaje 1876.

I.

Franjo Rački javlja Louisu Legeru o knjigama koje mu nabavlja, a Leger ih treba za svoja predavanja, moli ga da ga za uzvrat pretplati na neki pariški dnevnik, posreduje za Legera kod uredništva *Pozora*, upozorava ga na neki starofrancuski tekst koji je objavljen u *Radu JAZU*.

Štovani prijatelju!

Imam odgovoriti na dva vaša pisma.

Njehkih od knjiga, koje želite, nije ovdje. Knjižar jih je naručio u Beograd i u Zadar, tako je i za slovnice Budmanievu. Kada dodju, odmah će vam jih poslati sama knjižara. Mjesto Boškovićeve slovnice dobit ćete Klaićevu, koja je praktičnija za ljude želeće naučiti jezik čim prije.

Mjesto "L'Echo de la Bourse" predplatite se na mene na drugi pariški dnevnik koji nije slavenskoj politici protivan i za koga držite da bi vredno bilo da ga ovdje čitamo. Možebit "Siècle"?

Dr.Bleiweis mi obeća, da će mi odmah poslati knjiga. Ne znam što radi? Pisat ću mu opet.

Čudim se, što vam uredništvo "Pozora" ne odgovara. Pisat ću sam i opomenuti ga.

¹³ Dragutin Pavličević, "Franjo Rački i istočno pitanje (1860-1885)", *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU*, vol. 9, 1979, str. 185-218.

Mi imademo toliko okapanja, da jedva imamo vremena. Malo nas je, pa sve odpada na nekoliko nas. Lasno je vam tamo, gdje imade četa učenih ljudi.

Gledat ću vam, koliko mogu s knjigami vas providiti za vaša predavanja. Drago mi je što uspievaju.

U V. Knjizi "ráda" imate veoma stari spomenik Francezkoga jezika (iz XIII. stoljeća). Samo se s izdavanjem (po ruski) neslažem.

Nećete li o njem progovoriti?

Ovaj ili drugi mjesec izaći ćedu sva djela Marka Marulića, hrvatskoga pisca XV. stoljeća. Dobro će vam doći za predavanja.

Biskup je u Djakovu i zdrav. Valjda će prije uskrsa u Rim radi svoje crkve.

Primite pozdrav od Daničića, Jagića, Mrazovića i ostalih. Gdja Fabkovička¹⁴ vam blagodari.

Vaš Fr. Rački

U Zagrebu, 5/2. 1869.

P. S. Saint Rene pisao je u posljednjem svezku "revue des deux monde" o Časkoj i o federaciji u Austriji. Ali nepodpun je glede nas Jugoslavena, imenito pako glede Trojedne Kraljevine. Bi li on to popunio i izpravio, kada bi ga bolje obavijestili? Kojim putem mogli bismo ga obavijestiti?

2.

Piše o Božidaru Petranoviću i njegovim mišljenjima o bosanskim krstjanima, koja ne dijeli, te o izmjeni publikacija. Nezadovoljan je zbog načina kako se u Leipzigu piše o Hrvatskoj i nalazi da je to tipično njemački način.

Čestiti gospodine i prijatelju!

Od njekeoga vremena bijasmo ovdje u svakojakoj zabuni; s toga vam tako kasno odgovoram na vaš list.

S druge strane nisam mogao *ovdje* dobiti Petranovićeva djela o Bogomilih; te ga naručih u Zadru. Ali još nije došlo; ako medju tim doskora nedodje, poslat ću vam svoj izlistak ujedno s drugim knjigami akademije, kano što su rád knj. VI. Djela Marulićeva, flora, monumenta itd. S Petranovićevim djelom nećete se mnogo pomoći; upravo čest o nami i crkvi bogomilskoj slabo je izradjena; a o apokrifnoj književnosti neima ni govora.¹⁵ Za vas dakle nebi bilo od velike koristi. Moja poviest o Bogomilih i Patarenih bit će valjda doštampana za 2-3.mjeseca. Dotle se uztrpite. Ja scienim da je ono, što Jagić piše o pojavu Bogomila dosta dovoljno za vaše čitanje.

¹⁴ To je Marija Fabkovića, *femme savante* od koje se 1870-ih godina mnogo očekivalo u književnosti u *Vienčevom* krugu. Ona je očekivanja iznevjerila i nije ostavila traga u hrvatskoj znanosti i književnosti.

¹⁵ Božidar Petranović prikazao je bosanske krstjane kao herezu pravoslavne crkve. Ovdje možemo naslutiti trvenja Račkoga s Petranovićem slična trvenjima Kukuljevića s Karadžićem. (Ivan Pederin, "Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Lubića", *Croatica Christiana Periodica*, 16, br. 29, 1992, str. 85-125.) "Rački je inače bio protiv pretjeranog isticanja srpstva, jugoslovenstvo je za nj bilo jedinstvo u raznolikosti", Mirjana Gross, "Ideja jugoslovenstva' Franje Račkoga u razdoblju njezine formulacije (1860-1862)", *Historijski zbornik, Šidakov zbornik*, 29-30, 1976/1977, str. 343-345.

"Le National" dolazi; ali čini mi se taj dnevnik od manje vrijednosti. Nebi li bolje bilo, da držimo koj pariški list, iz koga se može bolje doznati misao kud Francezke vlade ili koje stranke budućnosti.

Dr. Bleiweis mi piše, da su se bile one knjige slovenske, koje vam bio poslao, natrag vratile, jer je bio zlo upisao ulicu, u kojoj stanujete. Ali do sada imadoste jih primiti.

Alphons Royer umoli me prije nekoliko dana da mu pošaljem nieke viesti o dubrovačkoj dramaturgiji za njegovo veliko djelo *Histoire universel du theatre*. Poslatću mu što skorije, prem će u nas o tom do sada malo iztraživalo.¹⁶

Jeste li čitali u Lipskom Jarnekovom "Centralblattu" recenziju dra Dümlera o vašem "Ćirilu i Methodu". On se našao uvriedjen, što ste se više obazirali na iztraživanja slavenska nego li magjarska. Njemac!

Biskup Strossmayer bijaše ovdje samo dva dana da se kralju i kraljici pokloni.

Što pišete o Poljacih, to se slaže posvema s njihovim težnjama. Oni a š njimi i zapadna Evropa stere Rusiji put na jug i iztok svojim podupiranjem neprijatelja slavenskih. Samo tako dalje; pa ćete vidjeti, štoće biti za 50 godina.

Vašega govora niesmo još dobili. Pošaljite ga i na uredništvo "Pozora"

Izručujuć se u vaše prijateljstvo ...

Vaš prijatelj Fr. Rački

U Zagrebu 17/3. 1869.

3.

Šalje neke publikacije JAZU s molbom da Leger ili netko drugi napiše osvrt. Javlja o smrti kardinala Jurja Haulika Varaljskog. Ne zna tko će ga naslijediti i ne vjeruje da će to u sadašnjim prilikama biti Strossmayer.

Velecienjeni gospodine i prijatelju!

Oprostite što Vam tako dugo napisah. Imali ste primiti akademičke knjige; vi se botanikom ne bavite, ali vam poslasmu i hrvatsku "Floru", da ju predate komu parižkomu vještaku, s molbom, neka bi ju u časopisu prosudio. Tim bi nam se učinila dvostruka ljubav: *prvo*, doznali bi sud Francezkih prirodoslovaca, *drugo*, mogli bismo se nadati, da će se više razprodati, ako u čemu sviet za nju kroz Francezke listove doznaje. Budite dakle tako dobri, te predajte ovu "Floru" poznatom franc. botaniku, da ju prosudi; a takav sud pošaljite mi ovamo.

Ovo isto moglo bi se učiniti za "monumenta" možebit u "revue critique".

Jedan dio moje razprave o "Bogomilih i Patarenih" naći ćete u VII. knjizi "Rada"; nadalje se štampa u VIII. knjizi, koja će izaći do konca srpnja. U isto će vrijeme izaći i I. knjiga "Starina" u kojoj ćete čitati dva još neizdana spomenika o "Patarenih u Bosni".

Ovdje nas jako zanimaju Francezki, osobito pariški izbori i njihove posljedice; jer Francezki preokret djeluje obično na svu Evropu. Kard. Haulik, kao što jamačno znate, preminu. Tko će biti nasljednikom, ne zna se i po pravu biskup Strossmayer – ali u sadašnjih okolnostih veoma teško.

¹⁶ Uskoro će se u *Viencu* pojaviti od Armina Pavića, "O dubrovačkoj drami prema drami ostalih naroda", *Vienac*, 2, 1870. str. 154-160, 201-208.

Ja danas poslije podne odlazim kući, gdje ću boraviti do konca o. mjeseca.

Bit će mi drago, ako mi opet čim prije pišete.

Kako bismo doznali: je da li imade u državnom Parižkom arhivu izvješća poslaničkih od god. 1670/71. od urote Zrinjsko-Frankopanskoj? Jer mi želimo na godinu izdati sva akta ove urote.¹⁷

Pozdravljaju vas prijatelji Daničić, Jagić, Mesić, Mrazović i drugi.

Vaš prijatelj

Fr. Rački

U Zagrebu 15/6. 1869.

4.

Piše da se nalazi u Đakovu kao gost Strossmayerov koji ga je pretplatio na *Vienac* i *Zatočnik*. Javlja o tiskanju svog rada o bogumilima i patarenima i objašnjava mu razloge zašto još nije izabran u članstvo Akademije, moli za malo strpljenja.

Štovani prijatelju!

Vaše me pismo ne nadje u Zagrebu nego u Djakovu, gdje već od 6. t. m. uživam gostoljublje našega biskupa koji vas liepo pozdravlja i po vašoj želji šalje u prilogu pismo na g. Depreza. Izvolite vi sami napisati naslov na ovo pismo.¹⁸ Bit će nam mило ako nam se otvore vrata državne pismohrane¹⁹ i ako nam nadjete čim više spomenika za razbistrenje Zrinjsko-Frankopanske urote.

Biskup je za vas predplatio na "Vienac" i na "Zatočnik", nov politički list hrvatske opozicije, nastavak "Pozora". Odmah ćete "Zatočnik" dobiti, a "Vienac" čim dodjem u Zagreb, što će biti 2. listopada.

Iz "Zatočnika" ćete razabrati sadanje političko stanje naše domovine; pa bi nam bilo veoma drago kada biste iz njega priobćavali žurnalističke članke u Francezkih listovah. Imenito vas biskup moli, da prevedete predstavku vojničkoga lista od 8. rujna o. g. o ukinuću hrv. slav. vojničke krajine.

Drugi diel o Bogomilih i Patarenih bit će štampan u IX. knjizi "Rada" do konca o. g. Za prievod imate dakle vremena; mislim da će ova razprava zanimati i Francezke povjestnike radi Katara,²⁰ prem nije mogla biti moja zadaća pisati povjest posljednjih.

¹⁷ God. 1871. i dalje *Vienac* je oskudno i suzdržano pisao o Petru Šubiću Zrinskom. Tada se njegov kult profilirao kao pravaški, dok se kult Nikole Šubića Zrinskog, sigetskog junaka profilirao kao narodnjački kult. (Ivan Pederin, "Časopis *Vienac* i književna Europa", *Njemačka, austrijska i ostale književnosti u hrvatskom časopisu Vienac*, MH, Zagreb, 2006, str. 30, 69, 93-94) Kasnije je izdana knjiga *Hrvatski mučenici Petar Šubić Zrinski i knez Fran Krsto Frankopan*, priredio Đurđica Lasić Vuković, Sisak, 1995.

¹⁸ Na ovaj način se pokušavala zavarati c. k. viša policija koja je otvarala pisma. Strossmayer je možda pretpostavljao da će policija otvoriti to pismo ako napiše na omotnici ime pravog adresata pa ga je Rački poslao Legeru.

¹⁹ Kod nas su pismohrane u to doba bile tajne. (Ivan Pederin, "Povijest arhiva i muzeja u Dalmaciji", *Zadarska smotra*, god. 45, br.1-3, 1996, str. 87-121). U Parizu se i danas u Archives de la Marine, u Vincennes i u arhiv francuskog ministarstva vanjskih poslova ne ulazi bez daljnega, nego tek poslije tajne provjere. Meni je bilo dopušteno raditi u arhivu ministarstva vanjskih poslova, ali ne u Archives de la Marine. Nitko mi nije odgovorio na molbu da budem pripušten na istraživanje u taj arhiv.

²⁰ O vezama bosanskih krstjana i katara v. u: Franjo Šanjek, *Bosansko-humski krstjani i dualistički pokret u srednjem vijeku*, Zagreb, 1975.

Sadanje stanje naše domovine je jedini uzok što vas akademija nije još imenovala svojim članom. Ona se boji sada imenovati bud kojega članovom samo da nedade povoda, da se u nju uvuku domaći članovi, koji bi išli na ruku vladajućem sustavu. Stoga malo strpljenja!

Pozdravlja vas biskup. Zdravstvujte.

Vaš prijatelj

Fr. Rački

U Djakovu 23. rujna 1869.

P. S. Dne 2. listopada bit ću u Zagrebu.

5.

Zahvaljuje na objavljenom osvrtu, šalje neke publikacije JAZU, savjetuje da piše Strossmayeru i ponovno traži da Leger ili netko drugi o trošku Akademije ispiše spise što se odnose na urotu Zrinsko-Frankopansku 1666. - 1671.

Velecijeni prijatelju!

Na vaš posljednji list nisam vam se zahvaliti²¹, što se toliko brinite da Francezki narod upoznade radom naše akademie. Primih "revue des tous lettres" u kojem ocijeniste njezino dojakošnje djelovanje. I mi držimo taj "revue"; ali ga primismo prieko tiskarne i knjižare Albrechtove te nam nješto kašnje dolazi.

Prekjučer poslasmo vam prieko ove knjižare "Rada" knj. VIII., "Starina" knj. I. i jedan izložak "Flore". Jedan ste izložak "Flore" za sebe već primili – ovaj dajte kojemu botaniku, da o njemu progovori u Francezkom listu, pa vas molim, da onaj broj toga lista ovamo pošaljete. Rado bismo doznati sud Franceza o toj knjizi.

Izvolite pisati biskupu u Djakovo neka meni naloži da vam se "Vienac" šalje na njegov trošak. Ja ću to rado učiniti. Ovaj list je dobar, te ćete se veoma radovati. Biskup će to rado učiniti, samo ga sjetite.

Još vas jednom umolim, da biste ili sami ili prieko drugoga u državnom arhivu parižkom potražili izvješća francezkoga na bečkom dvoru poslanika Grémonvillea²² o uroti Zrinjskoj i ugarskoj. Izvješća će biti od god. 1666-1671. Akademija misli izdati sve što se na tu urotu odnosi. Ne bili nam išao na ruku g. Desprez. Za prepisanje dala bi akademija trošak.²³ Mogao bi pomoći Pero²⁴ ako je još u Parizu.

Okolo 4. rujna idem u Djakovo. Drugi diel o Bogomilih i Patarenih dodje u IX. knjigu "ráda".

²¹ Trebalo je biti zahvalio.

²² Izvješća Jacques Chevalier de Grémonville čuvaju se u Archives du Ministère des Affaires étrangères u Parizu, a ne u Archives nationales. Leger po svemu sudeći nije pomogao Račkom, a teško da je i mogao jer se u ovaj arhiv i danas ulazi samo s posebnom propusnicom koja se daje na temelju molbe. O uroti hrvatskih i mađarskih velikaša protiv cara Leopolda postoji opširna literature, francusku građu proučio je Luc Orešković, *Louis XIV. et les Croates, L'impossible conjoncture, Essai historique*, Paris, 1997. Tu je navedena opširna literatura o ovoj uroti.

²³ Na ovaj način je Šime Ljubić za Akademiju dao prepisati Listine u mletačkoj pismohrani Frari (Pederin, 1992).

²⁴ Budmani?

U vas se političko stanje mienja na bolje. Kod nas je sve po starom. Pozdravljaju vas Daničić, Jagić i ostali prijatelj, a osobito

Vaš Fr. Rački

U Zagrebu 23/8.1869.

6.

Javlja o tiskanju svoga djela o bogumilima i patarenima te da je postao član Petrogradske akademije.

10/II 1870.²⁵

Štovani prijatelju!

Na vaše vam cijeneno pismo odgovaram. Drugi diel o Bogomilih i Patarenih nije mogao biti štampan u IX. knjizi "Ráda" koju ste već primili. X. knjiga sada se štampa, u njoj je život M. A. de Dominis od Ljubića, koj će ovih dana biti gotov, a za njim će odmah sliediti II. diel moje razprave. Mislim, da će knjiga izaći najkašnje do konca ožujka; ali ja ću vam poslati arak za arkom.

Medju tim ću vas učiniti poznati na nješto drugo. "Prilozi" su moji u I. knjizi *Starina* sastavni diel moje razprave. Mislim, da bi ih trebalo francezkomu občinstvu predati, ili kano uvod u razpravu ili kano nje dodatak, prilog. Oni spomenici nisu nikada bili štampani, pa će zanimati i Vaše učene ljude, koji se bave historijom sekta srednjega vieka, osobito katara. Prevedite dakle one priloge, te se mogu štampati.

Vi ste na "Vienac" predbrojeni; medjutim sam uredio, da vam se redovito šalje.

Carska akademija u Petrogradu imenovala me svojim članom.

Kako to da nedobiva naša akademija djela vašega Instituta. Molim vas pogledajte malko. Mi smo samo jedno djelo još prošle jeseni dobili.

Ne bili nam vaše lingvističko društvo pošiljalo svoj časopis na izmjenu za naš "Rad"?

S prvom ću Vam knjigom poslati njeke polit. brošure za vašu porabu.

Pozdravljaju vas Jagić, Daničić i ostali...

Vaš Fr. Rački

U Zagrebu 10. veljače 870.

7.

O publikacijama koje Legeru šalje Gjuro Daničić. O svojim nadama da će se Carevina preustrojiti federalistički i o usuglašavanju djelovanja Čeha i Hrvata u tom smislu. Strah od Prusa.

Velecijenjeni prijatelju!

Bio sam u Rogaton i Beču, te sam vaše pismo primio tek vrativši se ovamo. Odavle tako zadocnjen odgovor.

²⁵ Pismo nema nadnevka, ovaj nadnevak dodala je druga ruka.

Dr. Gjuro Daničić, koj rukovodi razaslanje akademičkih knjiga, sada je u Biogradu. On znade, koje vam knjige poslao, koje li nije. Čini mi se, da vam je posljednje svezke poslao u Prag. Ele, ako je ili nije, dobit ćete sve, čim se vrati, što će biti svakako početkom rujna.

Neznam želite li imati zakon o ustrojstvu našega sabora, ili pako pregled. Kako će biti sastavljen sabor, koj će se otvoriti 20. rujna? Ako prvo, poslao bi vam štampan zakon; ako drugo, nacrtat ću vam ja što želite.

Poravnanje s Českom uplivat će takodje na nas ovdje. Mi idemo za takovim položajem trojedne Kraljevine naprama Ugarskoj, za kakovim ide Česka naprama Austriji. Uzajamnim podupiranjem zavladat će federacija u monarkiji, samo ako ju Nijemci (Prusi) neprepriče.

Dr. Jagić odlazi početkom listopada u Petrograd. Akademici su se raztrkali na sve strane.

Pozdravljajući vas ostajem

Vaš prijatelj

Fr. Rački

U Zagrebu 23/8 1871.

8.

Moli Legera da prevede i objavi literaturu o Hrvatskoj. Smatra da Slaveni mogu biti zanimljivi za Francusku. Piše dalje o orijentaciji Hrvata prema Češkoj.

Velecijenjeni prijatelju!

Imali ste primiti sve knjige akademijske, kojih niste bili prije dobili.

Današnjom vam poštom šaljem razpravu "Die legitimen und historischen Rechte Croatiens". Veliku bi nam uslugu učinili, da ovu knjigu *prevedete* ili bar u obširnijem izvadku priobćite u "Corrsp. Slave", jer bi iz nje francezko se občinstvo naučilo našem državnomu pravu, sadanjoj našoj situaciji i našim težnjama. A ja mislim, da je kako za nas tako i za Francuze potrebito, da se sa Slavenskim narodi upoznadu. Hvala vam liepa što ste preveli i priobćili našu Correspondence Slave. U obće vam preporučam hrvatske poslove, koji su mnogo srodni českim, a za Franc. narod od velike znamenitosti. Iz "Obzora" i südslav. Correspondenz, koje sam ..., doznat ćete sve što u nas biva.

Sada se svi osvrćamo na Prag zlatni, što ondje biva, jer pobiede li Česi, bit će i nam laglje.

Ovih dana bit će u Pragu i dr. Jagić na putu u Berlin; ako ga sastanete, izručite mu pozdrav.

Pozdravljajući vas jesam

Vaš prijatelj

Fr. Rački

U Zagrebu 25. listopada 1871.

9.

O slanju Akademijinih publikacija, vezama Ljudevita XIV. s Hrvatima, o odlasku Daničića u Beograd, dolasku Strossmayera iz Rima i Pešte natrag u Đakovo. Sa zanimanjem očekuje djelo koje piše Leger.

U Zagrebu 20. travnja 1872.

Visoko cijenjeni prijatelju!

Poslije tolike sterke primio sam velikom radosti vaše pismo od 21.pr.m.

Akademija je bila obustavila pošiljanje svojih knjiga na vas, neznajući kamo da vam ih šalje. Sada ćete dobiti sve na jedan put te imat ćete dosta čitanja. Rada knj. XXII. izašla je ovih dana, ali neće vam se poslati do tjedna dokle će biti gotovo moje djelo o uroti P. Zrinskoga i Fr. Frankopana. Onda dobit ćete i ovo s ostalim. Preporučam vam ovu knjigu, jer ćete u njoj naći, kako se i Francezka zanimala pod Ljudevitom XIV. s malenom Hrvatskom. Ako biste mogli doći do depeša Gremonvillovih, učinili biste nam veliku uslugu.

Dobijat ćete ubuduće i "Vienac".

Biskup Strossmayer vratio se iz Rima prošloga mjeseca. Bio je u Pešti na dogovorih, sada je u Djakovu. Ja idem u Djakovo oko 5. svibnja, samo na 5-6 dana. Onda odlazim u Mletke i Dalmaciju pregledati njeke arhive.

Vaše djelo, o kojem pišete, bit će za Francuze zanimivo; a i nam se mnogo zadužujete, što nas upoznajte s narodom, i u nesreći velikim. Kada bude djelo gotovo, podpomoći ćemo rado da se i ovdje razproda.

Šteta što Daničić odlazi u Beograd, prem će i ondje dobro djelovati, ali za svoje radnje ne ima tolikih sredstava koliko jih ovdje. Majka je najviše uzrok, što odlazi, jer uvijek uzdiše za Beogradom a on je veoma dobar sin. Mi ćemo se među tim nekako pomoći.

Pozdravljajući vas ostajem

Vaš iskreni prijatelj

Fr. Rački

10.

O slanju knjiga, posebno o djelu o legitimnim povijesnim pravima Hrvatske, koje bi Rački želio vidjeti u francuskom prijevodu.

Veleštovani prijatelju!

Začudio sam se čitajući u vašem pismu od 16. o. mj. što niste primili do sada akad. knjiga. Već 15. rujna (sept.) poslani su vam sve knjige, kojih niste dobili, u paketu, koj je poslan prof. Tomku za ostale članove naše akademije i za pražke zavode. Krivnja će dakle biti, što vam prof. Tomek nije poslao knjiga, neznajući možebiti...

Idite dakle k gosp. profesoru, te ćete izvjestno sve dobiti; a molim vas, da me o tom obavijestite.

Poslah vam na dalje prije nekoliko dana njem. Knjižicu "Die Legit. und hist. Rechte Croatiens", te vas umolih, da za franc. publiku prevedete ovu knjižicu iako se može, priobćite u feuilletonu ... (završetak pisma nedostaje.)

II.

Rački naručuje neke knjige od Legera koji se iz Praga vratio u Pariz, izvješćuje ga o publikacijama Akademije, koje će mu poslati kad se dotiskaju, i ponovno ga moli da mu pošalje pijepise pisama francuskoga poklisara iz Beča kralju i upute poklisaru.

Poštovani gospodine!

Odkada ste se vi iz Pariza preselili bili u Prag, postalo je vaše dopisivanje rjedje; čemu se ne čudim, jer ste u Pragu prešli na polje, koje mnogo vremena i neprekidna raspra treba. Sada, vrativši se u Francezku, imat ćete valjda više vremena i volje nastaviti sa mnom duševno obćenje.

I ovaj prvi put usudjujem se zamoliti vas da pribavite za prijatelja dra B. Šulka francezko djelo: *Les phénomènes physiques de la vie*, par Gavaret, Paris, Victor Masson et fils, 4 fr. Šulek sprema hrvatsku prostonarodnu fiziku. Put kojim da se knjiga ovamo pošalje odaberite sami; novac će vam se poslati umah.

Određeno je, da vam se knjige akademički šalju pod adresom, koju ste sami poslali. Sada se štampaju: "Rad", knj. XVIII, "Starine", knj. IV, Stari pisci, knj. IV, "Monumenta" se dogotovljuju, isto tako Bogišićevo: pravnih zakonih kod južnih Slovena. Od spomenika o Zrinsko-Frankopanskoj uroti 1671. god. doštampano je 10. araka. Veoma dobro došli bi mi izvještaji Cremonvilla, francuskog poslanika kod cara Leopolda I, koje je on pisao iz Beča u Pariz poslije 1665. god. Do 1675. i otpisa francuske vlade. Ja sam vas prije rata bio zamolio za ove spomenike, koji se jamačno čuvaju u državnom arhivu u Parizu. Ne bi li moguće bilo dobiti prepise tih spomenika? Bili bismo vam veoma zahvalni i obvezani, a trošak ću točno podmiriti. Molim za obavijest. Što bi dobio štampao bi kao dodatak onoj knjizi.

Željno očekujem glas o vami i o Francezkoj, koja je toliko stradala. Dao bože, te crpila iz stradanja nauku i okrepju. Pozdravljajući Vas u ime svih prijatelja ostajem

Vaš prijatelj iskreni

Fr. Rački

U Zagrebu 8/3 1872.

I2.

Opaža s radošću da napreduju odnosi Francuske s južnim i zapadnim Slavenima, piše o bezakonjima koja se na izborima u Hrvatskoj čine baš kao u Češkoj. Opaža da se stvara savez Nijemaca i Mađara protiv Slavena.

Visoko poštovani prijatelju !

Hvala vam u ime dra. B. Šulka na knjizi "Gaverellovoj". Učinio sam glede novca, kako ste želili. "Vienac" Vam se šalje badava, samo poštarina se plaća. Jeste li već primili sve brojeve od početka godine?

Blгодарim takodjer što se toliko trudite, da se upozna zapadna Evropa s književnim pokretom južnih i zapadnih Slovena i što tim put krčite budućim prijateljskim odnošajima između slavenskih i romanskih naroda. Prije ili poslije moraju takvi odnošaji nastupiti. S radošću opažamo, da se nazori u Francezkoj naprama Slovenstvu poslije svega preobrazuju na bolje.

Ovih dana dobit ćete dvie knjige od naše akademije : Rada knj. XVIII. i Pisani zakoni na slav. jugu od dra. Bogišića. Nastavlja se takodjer štampanje naših zbornika, od kojih dobit ćete do skora Monumenta knj. III. itd.

Šteta što nisu prisutne izprave, koje se čuvaju u arhivu ministarstva spoljašnjih djela. Poradi slagarskih šteta štampanje ide ondje polagano.

Biskup je u Djakovu. On je zdrav i mnogo se zanima gradjenjem stolne crkve, koje će tielo biti gotovo ove godine. A sada nas zabavlja i izborna borba. Bezzakonja se čine kao u Českoj. Niemci i Magjari urotiše se proti Slavjenstvu.

Kada mislite doći opet u naše strane ? da li čitate u Sorboni ?

Primite pozdrav od ovdašnjih prijatelja vaših medju kojima jesam

Fr. Rački

U Zagrebu 3. svibnja 1872.

13.

Daje prikaz revizije Nagodbe, kojom je dosta zadovoljan, ali se ona odnosi samo na unutanje uređenje Kraljevine Hrvatske – Slavonije. Preporuča mu djela o povijesti Carevine iz kojih se vidi da je povijest Hrvatske i Dalmacije onda bila na niskom stupnju. Završava izvješćem o Strossmayeru koji se povukao u Djakovo jer je nezadovoljan sadašnjom politikom. Na kraju se pribojava njemačke hegemonije u Europi. On u Austriji očigledno ne vidi Njemačku. Brine se za razmjenu publikacija s Institut de France i poljskim povijesnim društvom.

U Zagrebu 19. srpnja 1872.

Visoko štovani prijatelju!

Radosno primih vaše pismo od 26. pr. n. poslije tako dugotrajnog mučanja të se rado primam odgovaranja.

Promjena nagodbe mi je onakova, kakvu je narodna stranka željela. Ali ona se i s manjim zadovoljila, samo da se nadje nekakav privremeni "modus vivendi" s Ugarskom, da se zadobije narodna vlada i koja bi narodne težnje podupirala, uvela dobru upravu, kraj učinila onoj pod Rauchovom zavladavši pokvarenosti i zemlju uredila. Popravak dakle nagodbe smatrajte samo za "provisorij". Sabor je za sada državopravna pitanja objesio na klin, te bacio se na polje nutarnjih reforma. Nadamo se da će naše Sveučilište stupiti u život mjeseca listopada 1877. godine.

Sada prelazim na književni dijel vašega pisma. ad a) Od njemačkih povijesti carevine austrijske mogu vam preporučiti osim velikih djela Meinerta²⁶, Majlata²⁷ i Lichnovskoga²⁸ : Rüdingera²⁹, koja dopire do XI vieka, onda "Oesterreichische Geschichte

²⁶ Josef Georg Meinert (1775. - 1844.), profesor na gimnaziji u Starom Gradu u Pragu. Kao umirovljenik živio je malo u Beču, pa malo u Pragu i pisao. *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich* von Dr. Constant von Wurzbach, *siebzebnter Teil*, 1867, str. 281-282.

²⁷ To je mađarski povjesničar grof Mailath János koji je istraživao u zadarskoj pismohrani, "Povijest arhiva i muzeja u Dalmaciji", *Zadarska smotra*, god. 45, br.1-3, 1996, str. 102. O ostalim piscima koje Rački preporuča ne nalazi se traga u enciklopedijama, a ni u katalozima biblioteka.

²⁸ Eduard Maria knez Lichnovski (1783. - 1845.) iz staroga prusko-austrijskog plemstva. Plodan povijesni pisac. C. Wurzbach, *fünfzebnter Teil*, 1866, str. 71-77.

²⁹ Franz Josef Rüdiger, biskup Linza (ne Rüdinger kako je napisao Rački) (1811.), profesor i pisac, C. Wurzbach, *siebenundzwanzigster Teil*, Wien, 1879, str. 215-220.

für das Volk" koja izlazi u svezkah, izradjenih od različitih pisaca; tako su braća Diřečki izradila : *Entstehen christlicher Reiche (500 – 100 J.)* Poviest priručna od Tomka, koja je prevedena na jezik hrvatski, bit će vam poznata. U hrvatskom izdanju Pützerove historije sveobće po prof. Kožniku imate takodjer dodataka za austrijsku poviest. Od pojedinih kraljevina i zemalja bit će vam poznata poviesti i česka od Palackoga i Tomka, moravska od Dudika³⁰, Štajerska od Muetara, Koruška i Slovenska od Ankershofera³¹, ugarska od Szulaya i Kleina³² i hrvatska (kratka) od Tkalčića i Balenovića (u "Radu" monografije) itd.

Ad 2.) Osim Budmanieve slovnice pisane talijanski može vam se preporučiti "Grammatica della lingua slava (illirica)", compilata da p. A. Parčić³³, Zara, 1873., koja je nedavno izašla i onda Daničićevi "Oblici" itd. Čitanka imademo više i za više i niže gimnazije. Kakovu biste željeli?

Akademija ne tiska običnih slovnica za svakidnju porabu, nego samo naučne. Sada izlazi u Beogradu historička slovnica hrv. srb. jezika, koju je ovdje naš Daničić izradio. Bit će kao Buslavljeva za ruski jezik.

Kada dobijem odgovor na ovu obavijest, nabavit ću vam rado zahtievane knjige i poslat s XXV. knjigom "Rada", koja će skoro izaći.

Obavijestio sam se o našoj pijaci, da su knjige "Rada" za poljsko hist. društvo u Parizu redovito pošiljane na vas. Molim vas, da se malko ogleđnete.

Za nastavak Verkovićevih pjesama bugarskih, neznam ništa. Čitao sam, što pišete u "Revue des cours litteraire"³⁴ Medju tim, valja paziti na Verkovićeva odkrića, jer je on čovjek nevjest.

Biskup je u Djakovu i misli ove zime ondje ostati. Pošto se on ne slaže sa sadanjom politikom to se za sada povukao natrag i radi na polju prosvietnom.

Sbirka pjesama za izložbu bečku štampana je sjajno u 150 otisaka, te se ne može dobiti; ali pripravlja se drugo manje sjajno i skupocjeno izdanje. Ovo prvo izdanje stajalo je 12 for. Sastavio je A. Šenoa.

Molim vas, da se u vašem "Institut" upitate, ako želi on nastaviti obćenje s našom akademijom, koje je poslije god. 1870. prekinuto. Od onda ne šaljemo ni mi knjiga, jer nismo dobili ništa ni od Instituta.

"Starine" knj. V. izići će doskora i sadržaje veoma zanimljivih priloga za slavensku apokrifnu literaturu srednjega vieka.

Politički preokret u Francezkoj ne dopada vam se. Dok se Francezka ne utvrdi, gospodit će Njemačka u Europi. Primite pozdrav od svih vaših prijatelja medju kojima je

Vaš

Fr. Rački

³⁰ Beda Franz Dudik (1815. - ?) moravski zemaljski historiograf, središao pismohrane, C. Wurzbach, *dritter Teil*, 1858.

³¹ Gottlieb barun Ankershofer (1795. - ?), pravi član Carske akademije znanosti u Beču, C. Wurzbach, *erster Teil*, 1856, str. 43- 44.

³² Michael Klein (1712. - 1782.) evangelički svećenik i mađarski povjesničar, C. Wurzbach, *zwölfter Teil*, 1862, str. 53-60.

³³ Zadarski redovnik, leksikograf. Pisac hrvatsko-talijanskih rječnika.

³⁴ Trebalo je stajati littéraire. Iz ovoga bi se moglo zaključiti da Rački piše Legeru na hrvatskom jer ne vlada posve francuskim jezikom, kao što ni Strossmayer nije dobro vladao francuskim.

14.

Izražava zadovoljstvo što su hrvatska nastojanja urodila plodom pa je u Parizu sastavljen odbor za razmjenu knjiga, u kojem je i Leger. Smatra da je književnost najbolji put za upoznavanje dvaju naroda. Predlaže jačanje razmjene između Akademije i Institut de France, izražava zadovoljstvo što je Francuska sada republika kakva samo može razvijati dobre odnose sa slavenstvom. Daničić odlazi u Beograd, Jagić je nezadovoljan u Odesi.

U Zagrebu, 7. veljače 1873.

Visoko poštovani gospodine!

Dobio sam od vas pismo iz Moskve: ali nisam vam odgovorio ne znajući, bi li vas moj odgovor našao u Moskvi ili ne. Po glasovih zaključujem, da hitite u Prag, te vam i pišem onamo po adresi u "Correspondence Slave".

Knjige za vas, koje izdade naša akademija u novije doba i ovdje su pridržane dok nas obavijestite, kamo želite da vam se dostave.

Pošto ćete valjda od sada ostati u svojoj domovini bit će i naše s vami obćenje opet redovito.

Krasna je misao, da se Francezi, u obće romanski narodi i Slaveni uče medju sobom poznavati. Najpreći, ako i dalji tomu je put književnost. Stoga smo radosno dočuli da se u Parizu sastavio odbor komu ste i vi članom, koj će francezke knjige razasijati na slavenska društva. Samo kada bi se događalo i obratno. To ne bi teško bilo, ali za sada je medju Francezi malo takovih kano što ste vi. Radujemo se da će u buduće više jih biti.

Iza posljednjega rata prestade francezki "Institut" slati našoj akademiji svoje spise, prem jih i prije samo djelomice slao. Dobro bi bilo da se sveza obnovi i to na širjem osnovu t. j. da Institut šalje sva svoja djela a tako i akademija. Istina, vaš zavod neće toliko dobivati koliko daje, ali ne gleda se ovdje na materialnu dobit. Izvolite se o tom obavijestiti kod one gospode.

S nestrpljenjem očekujem vaš izvještaj o putovanju u Rusiju. Mislim, da ćete tiskom objelodaniti svoje iskustvo koje ste ondje stekli obilno.

Biskup Strossmayer sprovodi ovu zimu u Italiji. Bio je u Rimu do početka ponedjeljka, kojega je u Mletke odputovao. Ondje će ostati, dokle bude pozvan u Peštu na dogovore, koje će doskora nastaviti.

Dr. Daničić, žalibože, odlazi u Beograd na veliku školu za profesora slavenske filologije, kano ga je vlada srbska pozvala a on se nije mogao oglušiti.

Jagić je u Odesi nesretan. Najprije je sam na smrt bio obolio, a kašnje mu starija kćer umrla.

Akademija nastavlja svoju radnju. Moj će Zbornik o Zrinsko-Frankopanskoj uroti sada negda izaći. Veći je nego li sam predvidjao i ima ga do 40 listova štampanih araka. Sada se štampa XXII. knjiga Monumenta, knj. IV. Starih pisaca, knj. V. "Starina" knj. V. itd.

Naš sabor zaključi, da se naše sveučilište otvori u listopadu o. g., bude li to uovih okolnostih.

Svi želimo da se republika u Francezkoj utvrdi jer Francezka samo kano republika može tjerati naravnu vanjsku politiku, koja sa Slavenstvom ne može u sukob doći.

Pozdravljaju vas ovdješnji prijatelji, a vi izvolite pozdraviti g. Stovelague-a kojem odgovor dugujem.

Vaš prijatelj

Fr. Rački

15.

Piše o knjigama koje mu je poslao za njega, Legera i za Baltazara Bogišića koji je u Parizu. Šalje novac za prijepis nekog rukopisa što se nalazi u Parizu.

U Zagrebu 16. prosinca 1874.

Štovani prijatelju !

Prije svega molim vas, da ovo pismo predate u ruke prof. Bogišića, koj je sada u Parizu i koj je želio da na vas pošaljem njegova pisma.

Za tim šaljem vam 50 for. koje mi preda biskup Strossmayer putujući u Rim prieko Zagreba, da vam pošaljem za priepis rukopisa o I. Kapistranu.

Ovih dana dobit ćete paket knjiga; a medju njimi VI. Kniga "Starina" za Bogišića koju izvolite mu takodjer izručiti. Mislim, da naše knjige redovito dobivate, kano što vam se redovito odavle šalju.

Čitao sam da ste u Kievu bili. I ja sam bio odlučio; ali sam bio prepričen našim saborom prem mi je žao. Ovdje inače ne ima nikakove vanredne novice koje ne bi iz listova doznali. Biskup je uputio se u Rim, gdje će do ožujka ostati.

Pozdravljajući vas u ime ovdašnjih prijatelja vaših jesam

Vaš prijatelj

Fr. Rački

16.

O knjigama Akademije koje sada dobiva kao njezin dopisni član važan zbog toga što obavješćuje francusku učenu javnost o hrvatskoj znanosti.

U Zagrebu 21. veljače 1976.

Štovani prijatelju!

Po našem pravilniku dopisujućem članu pripadaju samo knjige svoga razreda, za koj je imenovan. S toga vam idu sami Rad i knjige filologičkoga razreda. Nu šalju vam se sada i "stari pisci hrvatski" obzirom na to, što ste tako dobri të francezki učeni svijet obavješćujete našom književnom ...

Mislim, da dobivate "Vienac" i "Obzor" na račun biskupa, koj je sada kroz zimu u Rimu i ostat će ondje do pod konac ožujka, të se onda vratiti u Djakovo.

Mi držimo ovdje "Revue historique".

Pozdravite liepo prijatelja Bogišića.

Vaš prijatelj

Fr. Rački

17.

Rački piše o komercijalnoj reprodukciji slike "Ranjeni Crnogorac" češkog historičista Jaroslava Čermaka kojega je c. k. Viša policija sumnjičila zbog liberalizma, pribojava se da bi se Francuska mogla vezati s Engleskom u istočnom pitanju i okrenuti protiv slavenstva. Rački je tu jasno na strani Austrije, koja se slijedeći savjete hrvatskih generala spremala osloboditi Bosnu.

U Zagrebu 20. lipnja 1876.

Upravo mi dodje vaše pismo od 16. o. m. Kada sam vam pisati naumio bio.

Prije svega čestitam vam, što odabraste družicu. Bilo sretno!

Uzrok radi kojega vam htjedoh pisati, jest taj. Ovdašnji prodavalac umjetnina odlučio je izdati puten chromohtografskim sliku "ranjeni Crnogorac" od slavnoga slikara Jaroslava Čermaka,³⁵ koja je sada darežljivosti našega pokrovitelja svojinom naše akademije i koju je u bakru izdao Coupilli u Parizu. Čermak je dao dozvolu. Ali prije nego li taj trgovac, imenom Bothe, pošalje snimak (kopiju) učinjen ovdješnjim slikarom Morèom, rado bi znati je da je sam Čermak s njim zadovoljan. Neznajući gdje Čermak stanuje, a vi ćete jamačno znati, molim vas da ga upitate: Bi li Bothe smio na svoj trošak poslati kopiju Čermaka u Pariz, da ju vidi i svoj sud o njoj očituje?

Molim vas za čim skoriji odgovor.

Biskup Strossmayer sada je u Djakovu, te mu možete onamo pisati.

Ja sam odredio, da vam se "Obzor" šalje. Upitat ću, za što vam se ne šalje?

Poslana vam je ne davno XXXV. knjiga "Rada" pod starom adresom. Jeste li primili? Ako niste pogledajte u starom stanu ili na pošti.

Gdje je sada Bogišić? Ništa mi ne piše.

Odzdravljaju vam Matković, Šulek, Torbar i Mesić.

Mi se ovdje bojimo, da će se Francezka dati Engleskom zavesti proti Slavenstvu u istočnom pitanju. To bi za buduće odnošaje vašega naroda bilo veoma štetnosno.

Vaš prijatelj

Fr. Rački

STROSSMAYEROVA KORESPONDENCIJA S LEGEROM

Osim Račkoga sa Louisom Legerom, osnivačem slavistike u Francuskoj dopisivao se i Josip Juraj Strossmayer. Rački je bio učenjak pa je više pisao o kulturnoj suradnji Češke, Hrvatske i Francuske, Strossmayer je bio političar pa je imao u vidu političke saveze i novo uređenje Europe poslije ratova 1866. i 1870. On je pisao Legeru kako se povukao iz politike zbog Nagodbe o čemu je pisao Legeru. Bio je zastrašen francusko-pruskim ratom i ujedinjenjem Njemačke pa je i on preporučao jedan francusko-slavenski savez koji bi se suprotstavio agresivnom njemačkom ekspanzionizmu. Strossmayer je bio razočaran u bečkom Dvoru, ali

³⁵ Jaroslav Čermak bio je historičist, c. k. Viša policija sumnjičila ga je da je liberal kad je on 1858. putovao u Crnu Goru i da je bio blizak liberalima okupljenima oko kneza Adama Czartoryskoga (Pederin, 2005: 378).

nije bio uopće protiv Beča jer je u Carevini vidio pribježište Slavena onako kako su to vidjeli privrženici austroslavizma koji je 1848. stupio na političku i vojnu scenu pod vodstvom hrvatskog bana grofa Josipa Jelačića, a Jelačić je uz kneza Alfreda Windisch-Graetza bio vrlo utjecajan na Dvoru. Bio je to savez koji je išao za očuvanjem Carevine, a bio je i odgovor na poljsko-mađarsko-talijanski savez koji je bio protivan Carevini.³⁶ Strossmayer je smatrao da je Austrija poražena 1866., da je postala sluškinjom Njemačke, da je Nagodbom izdala Hrvate te da je slaba. To je prihvaćeno u hrvatskoj povjesnici, ali su se u zadnje doba pojavile sumnje jer je Carevina poslije toga poraza sklopila Nagodbu s Mađarskom u kojoj nije ispunjen najvažniji zahtjev Mađara – *tengere magyar*, a to će reći da Dalmacija nije ušla pod krunu sv. Stjepana kao posebna jedinica. Carevina je sklopila Trojni savez s Njemačkom i Italijom, god. 1872. Crna Gora je postala Austro-Ugarski protektorat, 1878. okupirana je, ili radije oslobođena Bosna, 1881. Iste godine Crna Gora dobila je državnost po preporuci i savjetima konzula u Skadru, pa u Mostaru Aleksandra Vasića, pa njegova nasljednika u Skadru Linića, te domaršala Josipa Filipovića i Stjepana Jovanovića, obavještajnog časnika Gustava von Thoemmela, Srbija je 1881. postala austro-ugarskim protektoratom.³⁷ Iz toga se vidi da je Austro-Ugarska, a ne Njemačka imala najviše koristi od Trojnog saveza, a taj je bio čak nepovoljan za Italiju.³⁸ Dakako, sve to Strossmayer nije znao jer su protektorati nad Srbijom i Crnom Gorom bili tajni, a Strossmayer nije bio upućen u poslove C. K. Više policije koja je zapravo vodila politiku. Ovo nam kaže koliko su Sabor i uopće parlamenti u Austriji bili sporedni u politici jer je politiku vodio Dvor s vojskom i C. K. Višom policijom preko i iza leđa Sabora i politike, ali su na Dvoru bili utjecajni mnogi hrvatski generali.

Novo je u pismima koja je Strossmayer pisao Legeru njegova preporuka da se osnuje francusko-slavenski savez, kao politički savez pa ćemo reproducirati to pismo. Strossmayer je 15. siječnja 1869. pisao Legeru o njegovom neraspoloženju prema Mađarima koje je smatrao ponosnim i sebičnim. Mnogo je očekivao od francuskog političara Adolphe Thiersa koji je bio protiv rata s Pruskom, a 1871. je kao šef egzekutive ugušio parišku komunu. Strossmayer je Legeru pisao sad na francuskom, a sad na hrvatskom, više na hrvatskom jer on nije dobro znao francuski. Smatrao je da papinstvo mora opet postati vjerska i moralna vlast. Francuska se mora vratiti

³⁶ Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848. - 1849.*, Zagreb, 1979, osobito studije: "Austroslavizam i slavenski kongres u Pragu 1848.", str. 95-114. i "Listopadska revolucija u Beču i politika austroslavizma", str. 249-289. Dragomir Džoić, "Austroslavizam, federalizam, jugoslavizam biskupa Josipa Jurja Strossmayera", *Pravni vjesnik*, Osijek, 15, br. 3-4, 1999, str. 401-417.

³⁷ Pederin, 2005; osobito poglavlja "Karadžić i prvi velikosrpski i Kossuthovi emisari u Dalmaciji", str. 231-247 (o Kossuthovim nastojanjima da stekne Dalmaciju), "Austro-Ugarska nagodba (1867) kao nagodba austrijske policije sa zapadom masonerijom", str. 343-344., "Ulazak Crne Gore pod austrijsko okrilje", str. 426-459, i drugo te Pederin, 2003, str. 130-146. Jászay Magda, *Il litorale adriatico nella politica del Rinnovamento ungherese, Istria e Dalmazia nel periodo Asburgico*, Dal 1815 al 1858. a cura di Giorgio Padoan, Ravenna, 1993, str. 33-46.

³⁸ O austro-talijanskom suparništvu na Jadranu: Leopold Freiherr von Chlumecky, *Österreich-Ungarn und Italien, Das Westbalkanische Problem und Italiens Kampf um die Vorherrschaft in der Adria*, Leipzig und Wien, 1907. U ovom suparništvu slušala se osobito riječ domaršala baruna Marijana Varešanina, zapovjednika u Bosni. Ivan Pederin, "Paula von Preradović i tradicija hrvatskih generala u austrijskoj vojsci", *Nova Istra*, 6, br. 4 (19), 2001/2002, str. 178-181. Charles Loiseau, *L'Equilibre adriatique (L'Italie et la question d'orient)*, Paris, 1901. Jacques Aracel, *Les Balkans face à l'Italie*, Paris, 1928.

u položaj koji je imala prije rata, a Austrija bi morala biti moćna neutralna država koja će spriječiti predstojeći sukob Nijemaca i Slavena.

U pismu Legeru od 26. travnja 1871. pisao je o razularenim ambicijama Njemačke. On je tada pisao biskupu Orleansa i molio ga da razgovara s ministrom Adolpheom Thiersom. Dana 7. veljače 1874. preporučao je Legeru Meda Pucića (Strossmayer piše Pučić) i Petra Matkovića koji su se nalazili u Parizu, potom je dao pozdraviti češkog slikara Jaroslava Čermaka koji se također nalazio u Parizu. Strossmayer se osjećao otprilike glavom hrvatskih intelektualaca, a to je svakako i bio kao mecena koji je financirao hrvatsku kulturu prije Nagodbe kojom je Kraljevina Hrvatska–Slavonija dobila svoj novac iz državnog proračuna. S velikim zadovoljstvom je pisao Legeru o osnivanju Sveučilišta u Zagrebu. To je bilo Sveučilište Franje Josipa. U mnogim pismima pisao je o svojoj namjeri da posjeti Pariz.

Dana 19. listopada 1885. pisao je kako ne odobrava srpsko-bugarski rat: "Srbi su se dali zavesti na bratoubojstvo. Žali bože, još i sad su lutka u ruku krvnih nas obćih neprijatelja. Rusija neshvaća ni malo svoju zadaću u svietu. I ona kao da sliepo služi najvećim svojim neprijateljem."

Reproduciramo njegovo pismo od 15. srpnja 1871.

Velecienjeni moj priatelju!

Vaš list sam dobio u Rimu upravo kad sam odlazio. Zato Vam odgovaram iz Diakova. Ja sam imao namjeru povratiti se putem Francuske, ali su me neki priatelji odgovorili od toga misleći da još sada nije tome vrijeme. Ja ću tečajem³⁹ ove godine svakako u Paris i Versailles doći.

Što se naših stvari tiče evo Vam moga mnienja. Austria nema onoga organizma koji bi njezinoj naravi i njezinoj misiji odgovarao. Ona svaki dan slabija biva. Slavjanski živalj proti komu je današnji organizam Austrije naperen toliko sile ima da paralyzuje svako nastojanje, koje mu o glavi radi. Austrija po mome mnienju postala je jur plienom Bismarkovim⁴⁰ i orudjem njegovih namjera. Magjari u oholosti i bahatosti svojoj mnogo k tome doprinašaju. Ja sutra odlazim u Peštu, da nastavimo latinske jezike skupljene proti obćenom nepriatelju rukovoditi. S te strane valjalo bi da Francuska na svaki način gleda odvratiti talijansku od ... Ultramontanci u tome neizmjereno griše, Francusku u veliku pogibelj stavljaju. Njihova luda i nesmotrena politika tamo ide, da slobode i neodvislost⁴¹ ciele Europe postaje plienom protestantičke moći germanske. Francuska ima da kako štiti kath. Evropu,⁴² ima bditi nad neodvislošću papata i s. Stolice, ali je pitanje od neizmjerne važnosti. Što papatu, što S. Stolici hasni? Tko joj je pravi priatelj? Neima dvojbe, da je papat tečajem više stoljeća neplodan postao i svoja uzvišenja iz očiuh izgubio. Papat je u posljednje vrijeme postao politička moć najlošije vrsti koja je svakomu hudila koji se je dotaknuo. O tomu se dakle radi, da autoritet papatu svojoj naravi i svojoj božanstvenoj destinaciji povrati na korist celomu čovječanstvu, napose pako na velu neizrecivu probit latinskoga življa. Tkogod o tome radi, da papat i opet

³⁹ Trebao je napisati tečajem. Ovakvih grešaka naći će se još u ovom pismu.

⁴⁰ Trebalo je biti Bismarck

⁴¹ Trebalo je biti neodvisnost.

⁴² Ovdje valja spomenuti Kostu Vojnovića koji je putovao u Pariz pobuđen od Franje Markovića i napisao "Pariske dojmove" (*Vienac*, 24, br. 1-14, 1892) i posjetio kršćanskog socijalistu grofa Alberta de Muna. On je u tom putopisu mnogo napisao o francuskom katolicizmu. Ivan Pederin, "Putopis u hrvatskoj književnosti ilirizma i realizma", *Književna istorija*, 9, br. 44, 1979, 651-652.

postane vremenitim kraljevstvom, taj o tome radi da ta moć opet u stari svoj trulež pane, i da latinski živalj posve izgubi, da naškodi. To je danas osobito očividno, gdje se Italija boji nekim načinom od onoga daha koji u Franciji vlada, te za to više teži nego li u svom vlastitome interesu morate ka Germaniji. Daleko bi me list zaveo da Vam razložim, kojim dakle putem imala bi Francuska u tom vele važnomu poduzeću postupati. To ću ja učiniti, kad u Francusku stignem.

Drugo je savez intiman latinskoga življa sa slavjanskim i dogovaranja. Unapried sam uvjeren da iz svega posla neće ništa biti. Poslie kako su nemci primili zakon o izbornoj reformi, madjari će po svojoj prilici iste namjere imati s ovu stranu bašte.

U dogadjajih, koji se u Evropi spremaju, bitno je: da li Rusia dokučuje svoju važnost; da li osieća da nemci konspiriraju proti europejskom položaju i uplivu Rusie koju bi rad iz Europe posve istisnuli a u Aziju odbili da sami oni Europom gospode. Ako u Europi nebude dost mudrosti i odvažnosti, poslie nekoga vremena sva će Evropa zagreznuti pod jaram germanski. U današnjoj situaciji ima Bismark u tu svrhu na svoju dispoziciju Austriju, napose pako madjarski i poljski živalj i čak i Tursku. Od te pogibelji mogla bi se Europa samo tada oteti, ako bi živalj latinski usko družio, što pretpostavlja, da se Francuska moralno prepородi i tako si politički organizam dade, da se velika većina zadovolji i sve sile utopoloži da izgublenu svoju europejsku posiciju opet zadobie. Francuska imala bi na čelu biti latinskomu življu i u pitanjih koja se tiću života i neodvisnosti sve sile. Ja mislim da ovu stvar podobro Francuska shvaća. Pitanje je veliko ko što sam gore natuknuo da li Ruska to dobro shvaća i da li prema tome radi? Ja se jako bojim da tamo nije tako! Ele s te strane još nesdvajam. Austrija, da je iole pametna ter da se po svojoj naravi organizira, imala bi biti velikom i jakom neutralnom državom koja bi sukob strahoviti medju germanskim i slavjanskim življem prepričila, a ujedno dopriniela da se Francuska u stari svoj položaj povrati a s druge strane da se europeiski istok bez velikoga krvoproliča oslobodi. O tomu ćemo svemu, kad ja u Paris dodjem obširnije govoriti. Pisao sam u Zagreb, da Vam šalju Obzor i Vienac. Pozdravite sve priatelje i poznanike. Kad budem nakanio u Paris, javit ću Vam. Sto puta Vas ljubim i ostajem do vieka Vaš priatelj Strossmayer.

LA CROATIE ET LES ALLIANCES EUROPEENNES DANS LES LETTRES DE FRANJO RAČKI A LOUIS LEGER

RESUMÉ

A partir de 1869, l'Académie Yougoslave des Beaux-Arts et des Sciences à Zagreb (aujourd'hui l'Académie Croate) a lancé un échange de publications avec l'Institut de France, c'est-à-dire à partir du moment où la Croatie est devenue le Royaume de Croatie-Slavonie. C'était après un siècle ou presque de polémiques avec la Hongrie qui considérait la Croatie *pars adnexa* et non *regnum socium sacrae coronae*. Franjo Rački, le président de l'Académie, a entretenu une correspondance avec Louis Léger sur cet échange de publications et il lui a suggéré de rédiger un article sur la Croatie et les publications de l'Académie de Zagreb. Il a même envisagé une alliance cordiale de la France avec la République Tchèque et avec la Croatie, sur le modèle de la création de l'Allemagne Unie. En effet, ce projet faisait peur à l'historien Rački et à Strossmayer, l'homme politique, et les deux ont alors suggéré à Léger une alliance politique et la construction d'une ligne de défense contre les nationalismes agressifs de l'Allemagne et de la Hongrie.

MOTS CLES: *Franjo Rački, Josip Juraj Strossmayer, Louis Léger, histoire*